इ. वि. का. राजवाडे संशोधन मंडळ धुळें.

—: हस्त लिखित ग्रंथ संग्रह :—

ग्रंथ क्रमांक ५३५ वि. ८०७ ३५३

ग्रंथ नाम तत्वबोध.

विषय म. वेदांत.

" Joint project of the Rajawade Sanshodhan Mandal, Dhule and the Yashwantrao Chavan Pratishthan, Mumbai. "

(1)

२१८

॥तत्वबोधप्रारंभः॥ ॥श्री॥ ॥

"Joint project of the Rajwade Sanshodhan Mandal, Dhule and the Yashwantrao Chavan Pratishthan, Mumbai."

(2)

श्रीगुरुभ्योनमः॥ तत्वबोधप्रारंभः॥ वासुदेवेंद्रयोगींद्रं नत्वा
ज्ञानगुरुप्रदं॥ मुमुक्षुणां हीतार्थाय तत्वबोधो विधीयते॥१॥
साधनचतुष्टयसंपंन्नआधीकारी आसी मोक्षसाधनभूततत्वविवेकप्रकार सांगतअसे॥ साधनचतुष्टये ते काय॥ नित्यानित्यवस्तुविवेक॥ इहामुत्रफलभोगविरा[illegible]ग॥ रामादिषट्कसंपत्ति॥ मुमुक्षत्व हे च्यारी॥ नित्यानित्यवस्तुविवेक तो

Rajwade Sanshodhan Mandal, Dhule and the Yashwantrao Chavan Pratishthan, Mumbai

(2A)

काय॥ नित्य वस्तु येक ब्रंह्म॥ तद्दहीत ब्रह्म जेण वेगळे सर्व अनित्य॥
हाचि नित्यानित्य वस्तु वीवेक॥ वैराग्य ते काय॥ इहम्हणजे या मनु
ष्य लोकीचे निजकर्मा जिनि सुखभोग याचा ठाई॥ तसेच अमुत्र सर्व
लोकीचे पुण्या जिनि सुखभोग याचे ठाई इछा न धरणे॥ किं निमिं
त॥ मरण पतन बाधावंत अग भोग ाई म्हणुन॥ शमादि संपंत्ति क
शम दम तप तितिक्षा श्रधा समाधान॥६॥ षट्‌ प्रकार॥ शमः कः॥
मनादि अंतरींद्रिय निग्रहु॥ दमः कः॥ श्रोत्र चक्षुरादि बाहेंद्रिय
निग्रहु॥ तपः कीं॥ स्वधर्मानुष्टान करणे॥ ती तीक्षा काय॥ शितोष्णा

Joint project of the Rajawade Sanshodhan Mandal, Dhule and the Yashwantrao Chavan Pratishthan, Mumbai

(3)

दिसऱखदुःखंद्वंदे साहणे ॥ श्रधाका ॥ वेदांतशास्त्रसद्गुरु वाक्य
विश्वास ॥ सामाधान कीं ॥ चित्ता चिएगकाग्रता हे चिसमाधी ॥ मु
मुक्षुः कः ॥ परमसुखानुभवरूप मोक्ष माजला असो अनेक जन्म
मरण दुःखरूप तापत्रयात्मक संसार नहो म्हणुन अंतःकरणीं इ
छा धरुन एके निष्ठेने ईश्वराराधन करणे ॥ ऐसे साधन चतुष्ट
यसंपन्न पुरुष तत्वविवेकाधिकारी जाणावे ॥ तत्वविवेकः कः ॥
आत्मा सत्य ॥ तदन्य सर्व मिथ्या बाधीत कळावे ॥ आत्मा कः ॥ स्थु
ळसूक्ष्मशरीराहुन वेगळा पंचकोशातीत होत्साता अवस्थात्रय

Rajwade Sanshodhan Mandal, Dhule and the Yashwantrao Chavan Pratishthan, Mumbai

(3A)

साक्षीसच्चिदानंदहोतसातोआहेतोआत्मा ॥ स्थूळशरीरतेकाय
पंचीकृतपंचमाहाभूतकार्यसतआसतकर्मजन्यसुखदुःखादि
भोगायतनशरीरषड्डीकारवंत ॥ षड्डीकारके ॥ जायतेअस्तीव
र्धतेविपरीणमतेआपक्षीयतेविनस्यति ६ हेसाहाविकारजा
णावे ॥ जायतेउत्पन्नहोते ॥ आस्तीकाळकर्मसूत्रे यावदायुष्य
राहाते ॥ वर्धतेवाढते ॥ विपरीणमतेतारुण्य ॥ अपक्षीयतेजरा
प्राप्तिहोणे ॥ विनश्यतीमरण ॥ एतलक्षणवंतस्थूळशरीर ॥ वि
शेषः ॥ पाचविकारासअनुक्रमआहे ॥ साहावावीनाशविकार

Rajwade Sanshodhan Mandal, Dhule and the Yashwantrao Chavan Pratishthan, Mumbai

(५)

सक्रमनाही ॥ गर्भोत्पत्ति दिवस प्रारंभ करून बाल्य तारुण्य जरा व्
2 र्द्धक्य पर्यंत आहेच ह्मणुन याचि दाई अनित्यत्व आहे ॥ इति स्थूलं ॥
सूक्ष्म किं अपंचीकृत भूत कार्य सत्कर्मादि जन्य सुखदुःखादि भोग
धेसान ॥ ज्ञानेंद्रियपंचकं ॥ कर्मेंद्रियपंचक ॥ प्राणादि पंचक ॥
मन बुधि एवं प्रकारें सप्तदशकला सहवर्तमान जे आहे ते सूक्ष्म
शरीर ॥ कारण ते काय ॥ आनिर्वाच्य अनादि रुप जे शरीरद्वयासि 3
कारणमात्र होत्साते स्वस्वरुपाज्ञान हे निर्विकल्पक रूप जे आ
हे ते कारणशरीर ॥ आवस्थात्रय ते काय ॥ जाग्रत्स्वप्न सुषुप्ति

Joint project of Rajwade Sanshodhan Mandal, Dhule and the Yashwantrao Chavan Pratishthan, Mumbai.

(5A)

जाग्रती ते काय ॥ अंतःकरणचतुष्ट दशेंद्रियें पंचविषय ॥ पंचप्राण
याचा सर्वव्यापार अखंड होतो ॥ ते जाग्रदवस्था ॥ या आवस्थेच्या
तथा स्थूलशरीरअभिमानी आत्मा उचैतन्य त्यास विश्व बोलि
जे ॥ स्वप्नावस्था ते काय ॥ जाग्रदवस्थामध्यें जे दिखलें ऐकीलि
तज्जनीत संस्कार आंतःकरणीं वासनारूपराही ला त्या वासने स्त
व निद्रासमयी प्रतिभास होतें स्वप्नावस्था ॥ हे आवस्था सूक्ष्म
देह याचा अभीमानी आत्मा ॥ त्यास तेजस ऐसें बोलिजे ॥ सु
षुःप्तिका ॥ पंचप्राणवेगळे करून अंतःकरण चतुष्टय दशेंद्रिये

Joint project of the Rajwade Sanshodhan Mandal, Dhule and Marathi Vishwakosh ... Pratishthan, Mumbai

(5)

पंचविषयाचा लय अज्ञानी होउन तत्समयी काही न जाणेणे सूखे
४ निद्रेत विश्राम णे हे सुषुप्ति आवस्था कारणशरीर याचा अभी
मानी आत्मा त्यास प्राज्ञ ऐसे बोलिजे ॥ आतां पंचकोश ते कोण ते ॥
अन्नमय १ प्राणमय २ मनोमय ३ विज्ञानमय ४ आनंदमय हे पं
च ॥ अन्नमय ते काय ॥ अन्नरसे वीर्य उत्पन्न होउन अन्नेरसे
अभीवृध्धी पाउन स्वगाल व्याघ्रादि ही सकल भूतास अन्न हो ४
उन अन्नरुप पृथ्वीतल लय पावते ते अन्नमय कोश स्थूलशरीर
॥ प्राणमय कोश प्राणादि वायु पंचक ॥ वागादि कर्मेंद्रिय पं

" Joint project of the Rajawade Sanshodhan Mandal, Dhule and the Yashwantrao Chavan Pratishthan, Mumbai. "

(5A)

चक हा प्राण मयकोश ॥ मनोमयकोश मनज्ञानेंद्रिय पंचकसही
त संकल्प विकल्पात्मक हा मनोमयकोश ॥ विज्ञान० बुध्धि ज्ञाने
द्रिंय पंचक सहीत निश्चयात्मक हा विज्ञानमयकोश ॥ एवं स्थू
ळ सूक्ष्म शरीरीचा रीकोश ॥ आनंदमय लो काय ॥ अज्ञानी स्त्र
लाभ मिंत्र संपत्ति स्त्रक चंदन वनितादि विषयभोग स्वेच्छे मा
नितो आनंद पावतो ह्मणुन आनंदमयकोश ॥ हे पंच कोश वु
त शरीर माझे प्राण माझे बुध्धि माझी मी याचा ज्ञाता ह्मे
णुन स्वये जाणतो ॥ तो ज्ञाता साक्षी त्रियोहुन निरळा ॥ क

(6)

सेमाक्षेह्मणुन जाणीजेलें ॥ कटककुंडंला दिग्रहा दिआपणाहुनभि
न्न ॥ तसे पंचकोशादिकमाक्षेह्मणुन जाणीजेलें तें आत्म्याहुनभि
न्न ॥ आत्मानव्हें ॥ तरीआत्मा तो कोण ॥ सच्चिदानंद स्वरूप ॥ सत्
ते काय ॥ कालत्रयीअबाध्य अविनाशी ते सत् ॥ चित् ते काय ॥
चित् ते काय ॥ ज्ञानप्रकाश स्वर्वी तरी प्रकाशकप्रेरक ते चित्स्वरूप ॥
आनंद तो काय ॥ सुखस्वरूप जगद्विलास स्वरूप ॥ एवं सच्चिदानंद
स्वरूप आत्मा आपण ऐसें जाणावें ॥ आताचतुर्विंशति तत्वें । स्थि
सांगतो ॥ ब्रंह्मीचीजे सत्वरजस्तमो गुणात्मिका माया चित्स्वरूप प्रति

Joint project of the Rajwade Sanshodhan Mandal, Dhule and the Yashwantrao Chavan Pratishthan, Mumbai.

बिंबितातीपासूनआकाशसंभवले आकाशापासूनवायू ॥
(6A) वायूपासूनअग्नि ॥ अग्निपासूनआप ॥ आपापासूनपृथ्वी ॥
हे पंचभूते मात्रापूर्वकजालि ॥ यांही पंचतत्वामध्ये आकाशाचा
सात्विकांशापासूनश्रोत्रेंद्रियजालि ॥ वायूचे सात्विकांशापासू
त्वगेंद्रियजालें ॥ ~~अग्नी~~चें सात्विकांशापासूनत्वगेंद्रियजालें ॥
वायू अग्निचे सात्विकांशापासूनचक्षुरिंद्रियजालें ॥ जलाचे सात्विकां
शापासूनरसनेंद्रियजालें ॥ पृथ्वीचे सात्विकांशापासूनघ्राणें
द्रियजालें ॥ यांपंचभूतांसमष्टीसात्विकांशापासूनअंतःकर

"Joint project of the Rajwade Sanshodhan Mandal, Dhule and Yashwantrao Chavan Pratishthan, Mumbai."

(७)

६ णमनबुध्धी।चित्तअहंकाराचीउत्पत्तिजालीं।।यापंचतत्वाच्या
सभष्टीरजांशापासूनप्राणपंचकजालें।।आकाशरजांशापा
सूनवागींद्रियजालें।।वायूरजांशापासूनपाणींद्रियजालें।।
वान्हिरजांशापासूनपदेंद्रियजालें।।उदकरजांशापासून
सिश्नेंद्रिय०।।पृथ्विरजांश०गुदें०।।एसेंपंचकर्मेंद्रियंराज
सजन्येजाणावी।।पंचभूताच्यातामसांशापासूनपृथकपृ०
पंचविषयक्रमेउत्पन्नजाले।।शब्दस्पर्शरसरूपगंध।।या ६
पंचतत्वाच्यातामसांशापासूनपंचीकृतपंचतत्वउत्पन्न

Joint project of the Rajwade Sanshodhan Mandal, Dhule and the Yashwantrao Chavan Pratishthan Mumbai

(7A)

जाली ॥ एकेकाचे पांच पांच विभाग ऐसी तत्वे पंचवीस ॥ ते कसे ॥ यापं
चमाहाभूताच्या लाम सांत्रा येक घेउन दोनि समान भाग करावे ॥ ये
क अर्धभाग टेवावा ॥ दुसरी याचे अर्धभाग त्याचेही च्यारी च्यारी भा
ग करावे ॥ अर्धार्धभागा त मेळवावे ते कैसें ॥ आकाशा अर्धभाग
वायु तेज आप पृथ्वीचा ॥ ऐसी चतुर्भूतांचे च्यार भाग आकाशा अर्ध
भाग एक कर्दम गोळा जाला ॥ तो काम क्रोध शोक लोभ मोह रू
पे परीणमला ॥ दुसऱ्या वायुच्या अर्धभागांत ॥ आकाश तेज आ
प पृथ्वी ॥ ऐसे चौभुताचे च्यार भाग मिळुमीळुन येक गोळा जा

Joint project of the Rajwade Sanshodhan Mandal, Dhule and the Yashwantrao Chavan Pratishthan, Mumbai

(४)

७ ला॥ तोचळनवळनधावननिरूधनप्रसारणरूपे॥ परीणम
ला॥ तेजाचेअर्धभागातआकाशवायूआपपृथ्वीएवंपंचभा
गाचागोळाजाला॥ क्षुधातृषानिद्राकांतिरतिरूपपरीणमला
॥ आपाचेअर्धभागातआकाशवायूतेजपृथ्वी॥ एवंपाचा
चागोळायेकज्यालातोलाळमूत्ररक्तमेदशुक्ररूपपरीणमला
पृथ्वीचेअर्धभागातआकाशवायूतेजआप॥ ऐसेपाचमीळो
नगोळाजालातोअस्तीमांसत्वचानाडीरोमरूपेपरीणमला
एवंपचीकृतस्थूळदेहीचीतत्वेतामसजन्यजाली॥ ऐसेंह ७

Joint project of the Rajawade Sanshodhan Mandal, Dhule and the Rajmantri Bhavan Pratishthan, Mumbai.

(8A)

कर्दमगोळाजालातो। विराट्‌ देहस्थूळपींड देहासकारणीभूत जाला॥
ब्रंह्मांडदेह बिंबपिंड प्रति बिंबरूपजाला॥ ब्रंह्मांडदेहाभीमानी
जीवनामबोलीजेतोजीव अपुल्याचठाईं मीईश्वराहून भिंन्नऐं
सेंजाणतो॥ अविद्याउपाधीवंतयास्तव जीव ऐसा बोलीला॥ मा
याउपाधीवंतहोत्साता ईश्वर ऐसा बोलीजेतो॥ एवंयाउपाधीभे
दास्तवजीवेश्वरभेदप्रतिभासमानहोतो॥ हे भेददृष्टीयावत्सर्य
तआहेतोपर्यंतजन्म जेमरणरूपसंसारापासोन सूटत नाही॥
यास्तवजीवेश्वरभेदबुध्धीकदाकरुनये॥ सोहंकारीकिंचित्तऐसा।

(१)

जीवतथा निरहंकारी सर्वज्ञ ईश्वर हे विरुद्ध धर्माक्रांत असतां तत्व
मसी महावाक्य करून कसी अभेदबुधी होईल म्हणाल तरी
कथितो ॥ स्थूलादि शरीराभिमानी आत्मा म्हणणे हा त्वं प
चावा दाच्यार्थ हा उपाधी टाकूनी निर्मुक्त समाधी दशापन्न शुध्ध
चैतन्य त्वं पद लक्षार्थ ग्रहण करावा ॥ तसेच ईश्वराचे ठाई ब्रह्मा
डाभिमानीत्व सर्वज्ञत्वादि गुण विशिष्टत्व हा तत्पदाचा वा
च्यार्थ हा उपाधी त्याग करून उपाधी शुन्य शुद्ध चैतन्य तत्पद
लक्षार्थ ग्रहण करावा ॥ म्हणजे शुद्ध चैतन्य येक घडते एवंच

Joint project of the Rajwade Sanshodhan Mandal, Dhule and the Yashwantrao Chavan Pratishthan, Mumbai.

(9A)

जीवेश्वराच्या अभेदी बाधकाच्यानीसँरो होतो ॥ जहद जहल्लक्ष

क्षणे असी पदी ऐक्य घडते ॥ हाच मुख्यार्थ ॥ याप्रकारे वेदांतवा

क्या ही करून सद्गुरू उपदेशाने ही सर्व भूताच्या ठाई ज्या सब्र

ह्मबुध्धी उत्पन्न जाली ते प्राणी जीवन्मुक्त ऐसे ह्मणावे ॥ हा

इत्यर्थ ॥ जीवन्मुक्त तो कोण तर जसा असा अज्ञानदशे मध्ये

देह मी पुरूष मी ब्राह्मण मी शूद्र मी स्त्री मी गोरकृष्ण काण

खंजादी ऐसा शरीरात्मत्वे दृढ निश्चय होता तसा ज्ञानोत्पती

नंतर देह मी नव्हे ब्राह्मण नव्हे मी शूद्र नव्हे स्त्री मी नव्हे गो

पुरूष न

(१०)

क्रुळ नकाण खंजमी ॥ तरकोणमी ॥ असंगसच्चिदानंदस्वरूपप्रकाशमय
१ सर्वांतर्यामी ॥ चिदाकाशमी ऐसा दृढ निश्चय अपरोक्ष ज्ञाने करून निखिळ
कर्मबंध निर्मुक्त होतो आहे ॥ कर्म कितिप्रकारचि अहेत्त तरी संचित्त ॥ प्रा
रब्ध आगामीया भेदें त्रिविधे आहेत्त ॥ संचित किं ॥ अनंत्त कोटी जन्म
कृत्त कर्म अनंत्त कोटि ब्रज भास्ति बि रूप होत्सा ते राशि रूप राहीले ॥
ते संचित्त जाणावे ॥ प्रारब्ध कर्म ते काय ॥ हे शरीर उत्पादन करु
न या लोकी सुखदुखादि प्रद जे कर्म तें भोगेच नष्ट होते ॥ ते प्रा ६
रब्ध कर्म भोगुनच क्षय पाववावे ॥ ते प्रारब्ध ॥ आगामी ते काय ॥

जन

Joint project of the Rajwade Sanshodhan Mandal, Dhule and the Yashwantrao Chavan Pratishthan, Mumbai.

(10A)

जन्मंजन्मांतरीदेहप्राप्तिनंतरनानादुष्टवासनायोगेकर्तृत्वाद्य
भिमानीवंतहोत्सातांकरीतचजातो तेक्रियमाणआगामीहोय॥
याकर्मत्रयाचानाशकसाहोतो तरी॥ संचितकर्मपर्म सद्गुरुवाक्य
बोधजन्यब्रह्मैवाहमिति निश्चयात्मकज्ञानेनाशपावतो॥आ
गामीकर्माचानाशकसाकरावा॥ निराभिमानेप्राप्तकर्मक रि
ताबिजभर्जनहोउनकर्मनाशघडतो॥प्रारब्धकर्मनाशकसा
तर॥संसारीवर्तत्ताकमलपत्रवत्॥निर्लेपत्वेवर्त्तणेस्वशुष्कवर्णाता
धिनतद्वदेहप्रारब्धाधीनकरुनदेहाहंवृत्ती विनाशाचरण घड

घ

Joint project of the Rajwade Sanshodhan Mandal, Dhule and the Yashwantrao Chavan Pratishthan, Mumbai.

(11)

तां तेंच प्रारब्धक्षयकरणे ॥ येणे करून त्रिविध कर्माचा क्ष
१० यघडतो ॥ ज्ञानीयासियावत्तु शरीरपर्यंतं ज्ञाताज्ञातपु
ण्यपापे घडत्तच आहे तयाचि गति काय तरी ॥ ज्ञानीयापुं
जा वंदनस्तवनादिक र्त्ते पुरुषे याचे पुण्य त्यास प्राप्त होत्ते ॥ ऐसा स
द्वेष जे ज्ञानीयाची निंदापीडा दुःख जे देताहेत त्यास ज्ञानीया
जालि चि जी पातके ती प्राप्त होतात ॥ यदर्थी श्रुति प्रमाण ॥ सुहृ ९
दः पुण्यकृत्यां द्विषंतः पापकृत्यां गृह्णीतीति ॥ ऐसा आ
त्मवेत्ता संसारी तरोनू याचि देही ब्रह्मानंद पावतो ॥ तरीत

Rajwade Sanshodhan Mandal, Dhule and the Yashwantrao Chavan Pratishthan, Mumbai

(T1A)

ह

ङोकआत्मा इत्यादि श्रूतेः ॥ तनुत्यजतु वा काश्यां स्वपचस्य गृ
हे थवा ॥ ज्ञानसंप्राप्तिसमये मुक्तो सो विगताशयः ॥ ब्रंह्मानंद
संपन्नज्ञानी याचा देह काश्यादि क्षेत्री पडो अथवा म्लेंछादि
स्वपचगृंविधि स पडो यास बाधनाहि ॥ किंमर्थतर ॥ किमर्थे
तरज्ञानसप्राप्तिसमयी चतुःशरीरातीत जीवन्मुक्त जाला ॥ सक
ल्पविकल्परहित्त जाला त्यास ॥ सर्वगत्त ज्ञानतीर्थ प्राप्त जा
ले अत्त एव ज्ञानी सर्वमुक्त त्यास प्राक्तनभोगें शरीर कोठेही
पडो त्यास बधनानाहि ॥ इतीश्रीतत्वबोधप्रकरणंसमाप्तं ॥ ५ ॥

स

Rajwade Sanshodhan Mandal, Dhule and the Yashwantrao Chavan Pratishthan, Mumbai

(12)

११

॥श्रीसांबसदाशिवार्पणमस्तु॥ तत्वबो ॥
॥धसपूर्णमस्तु॥ श्रीगुरुभ्योनमः॥ ॥ ११

" Joint project of the Rajwade Sanshodhan Mandal, Dhule and the Yashwantrao Chavan Pratishthan, Mumbai."

मूळ प्रत पाहण्यासाठी संपर्क

इतिहासाचार्य वि.का. राजवाडे संशोधन मंडळ, धुळे

राजवाडे पथ, गल्ली नं. १, धुळे-४२४००१ (महाराष्ट्र)

दूरध्वनी क्रमांक (०२५६२) २३३८४८

Email ID : rajwademandaldhule@gmail.com